

ساخت شناسنامه‌هایی با سنگ‌های گران قیمت

مریم‌دهقان «مهراولین ابزار در شناخت هویت افراد و مهم‌ترین رکن در شناخت اسناد تاریخی است. جنس مهرها در هر دوره بنا به پیشرفتی که آن دوره در صنعت و هنر داشته، متفاوت بوده است. ابتدا مهرها به‌صورت سنگ‌نوشته و گل‌نوشته بودند اما با گذشت زمان و اختراع خط، ضرب مهر بر روی کاغذها صورت گرفت و جنس مهرها را فلز، سنگ، الاستیک و اجزای آن بود و بر روی آن‌ها اسم، القاب و عناوین افراد حک می شد. مهرها در قدیم حکم شناسنامه امروزی را برای افراد داشتند و اگر دادوستدی می‌خواستند انجام دهند، به این واسطه به آن اعتبار می‌بخشیدند.» این بخشی از گفته‌های آمنه موسوی است که نزدیک به ۲۵ سال است در کتابخانه آستان قدس‌رضوی مشغول به‌کار است و سال‌هاست به‌طور تخصصی در حوزه مهرهای اسنادی موجود در آستان قدس‌رضوی تحقیق و پژوهش می‌کند. این موضوع سبب شد با او درباره مهرهای آستان قدس و اهمیت نقوش و مفاهیم و تاریخچه آن‌ها به گفت‌وگو بنشینیم.

اهمیت مهرها

تحقیق و بررسی درباره مهرها، می‌تواند به ما اطلاعاتی درباره اوضاع اجتماعی، فرهنگی، هنری، اقتصادی، اعتقادی، اخلاقی و موارد دیگر مردم در گذشته بدهد. همه افرادی که به نحوی با نهادهای دیوانی و اداری سروکار داشتند، ملزم به داشتن مهر بودند. به گفته این پژوهشگر کاربرد مهر در گذشته آن چنان زیاد بوده و عمومیت داشته است که موجب به وجود آمدن مشاغلی چون مهرداری، مهرسازی یا حکاکی مهر و مهرفروشی شده و بخشی از کسب‌وکار افراد را شکل داده است.

همچنین انواع مهر در گروه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، اعتقادی، هنری، اداری و... در اسناد آستان قدس موجود است که به شناخت ماهیت صاحب مهر و مشاغل و مناصب و تشکیلات اداری آستان در دوره‌های مختلف کمک می‌کند. از این جهت ما در اسناد آستان قدس مهرهای زیادی را می‌بینیم که هرکدام برگی از تاریخ را به ما نشان می‌دهند.

مهر پادشاهان و زنان درباری

اسناد تاریخی مختلف در بخش‌های احکام و فرمان‌ها، حواله‌ها یا بارت، قبض رسید، اسناد هزینه و امور مالی آستانه، انواع گزارش‌های روزانه، ماهانه و سالانه، عریضه و اسناد مربوط به کمک‌های مالی به موالی، مشایخ و افراد نیازمند و زوار در راه مانده، اسناد مربوط به نذورات، اسناد مربوط به پرداخت مواجب و مستمری به کارکنان رسمی و غیررسمی آستانه، صاحب‌منصبان و کارکنان عادی، وقف‌نامه‌ها، انواع قراردادها شامل اجاره‌نامه، مبیاعه‌نامه، مصالحه‌نامه، وصیت‌نامه و تسعیرنامه، ارقام، حکم یا فرمان، تصدیق‌نامه، تعهدنامه، قباله ازدواج، استشهادنامه، وکالت‌نامه، ضمانت‌نامه و اقرارنامه، مکاتبات و دستورالعمل‌های اداری و برخی از اسناد

مربوط به درآمدهای حاصل از موقوفات در گنجینه آستان قدس رضوی وجود دارد. بر هر یک از این اسناد نیز مهرهای مختلفی دیده می‌شود که شامل مهر شاهان، شاهزادگان، مهر صاحب‌منصبان دولتی مثل وزیر، مهر صاحب منصبان آستانه اعم از متولی، وزیر، مستوفی، مهر کارکنان آستانه شامل کارکنان دیوانی و غیردیوانی، رسمی و غیررسمی، مهر علما و مجتهدان در تصدیق‌نامه‌ها و احکام شرعی و اسناد مربوط به پرداخت تکلف به علما و طلاب است؛ همچنین مهر شهود، زنان درباری و عوام نیز در میان مهرها دیده می‌شود.

شکل مهرها

شکل مهرها در دوره‌های مختلف نیز متفاوت بوده است. موسوی در این‌باره می‌گوید: «هرچه پیشرفت علم و هنر و صنعت بیشتر می‌شد، ظرافت در طراحی مهرها نیز به همان نسبت بهتر و دقیق‌تر بود. شکل مهرها از دوره قبل از اسلام تا بعد از آن به صورت‌های دایره، مستطیل، مربع، بیضی، هشت‌ضلعی، بادامی، گالی یا اشکی، پنج ضلعی، شش ضلعی، لوزی، ستاره، صوبیری یا خوشه‌انگوری و مهرهای بدون ضلع طراحی و حکاکی شده است. بعد از اسلام و به‌طور ویژه در دوره صفویه نیز برای جنس مهرها، سنگ عقیق و فیروزه سفارش و توصیه شده بود. به همین دلیل رواج مهر انگشتی با این سنگ‌ها را پس از این دوره بیشتر می‌بینیم، به طوری که حجم زیادی از مهرها را در دوره‌های مختلف، به خود اختصاص می‌دادند و مهرهای آستان قدس نیز از این امر مستثنا نبود.» جالب است بدانید که قدیمی‌ترین مهر آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه است. در مرکز این مهر چنین حک شده است: «گلی که یک ورقش آبروی نه چمن است/ نشان خاتم سلطان دین ابوالحسن است» و بر حاشیه آن نیز نام‌های دوازده امام^(ع) حک شده است.

جنس مهرها

جنس مهرهای آستان قدس به عنوان مهر سازمانی باید یک‌رنگ متفاوت بوده و میان‌شان مهرهایی از جنس طلا، الماس، فیروزه، زمرد، عقیق، یشم و نقره هم دیده می‌شود. استفاده از این سنگ‌های گران قیمت در ساخت مهر البته دلیل دارد. فاطمه موسوی توضیح می‌دهد: «چون تولید کل با شاه وقت در هر دوره بود، مهرها در اختیار پادشاه یا نایبان وی قرار داشت. لذا مهر از جنس مرغوب و سنگ‌های قیمتی ساخته می‌شد. این موضوع را می‌توان از اسنادی که باقی مانده است، دریافت اما به دلیل جلوگیری از جعل مهرها، رسم شکستن مهرها بعد از قوت صاحب مهر معمول بوده است، به همین دلیل مهرهای کمی از افراد باقی مانده است؛ همچنین جنس مهرها باتوجه به طبقه اجتماعی و سلیقه افراد، متفاوت بود. پادشاهان و شاهزادگان، از فلزات گران بها و سنگ‌های قیمتی و طبقات اجتماعی پایین‌تر از برنج یا مس در ساخت مهرشان استفاده می‌کردند.»

سجع مهرها

هرمهر بخش‌های مختلفی دارد که مهم‌ترین آن‌ها سجع یا نوشته اصلی در وسط مهر است که آن را به‌صورت بزرگ حک می‌کرده‌اند. در بررسی مجموعه اسناد آستان قدس رضوی، فضای داخلی بیشتر مهرها به دو یا سه قسمت تقسیم شده‌اند. در بخش فوقانی مهر، عباراتی مبنی بر ستایش خدا و ائمه^(ع)، آیه یا بخشی از آیه قرآن و اسماء جلاله مثل «العهز له»، «هو»، «هو المعر»، حک شده است. در قسمت پایین مهر کلمات فارسی و عربی با محتوای تواضع و فروتنی در برابر خداوند، پس از آن، نام صاحب مهر سپس نام پدر یا لقب و سیادت افراد به ترتیب درج شده است. تاریخ ساخت مهر نیز در پایین یا بین خطوط آمده است. آیات، احادیث، دعا و عبارات عربی در مضمون مهرهای اوایل دوره صفویه بیشتر دیده

۶۷سالگی بوستان محله «عیدگاه»

تاریخچه بوستان میرزا کوچک‌خان، به‌روایت اسناد و جراید موجود در مرکز اسناد تاریخ و توسعه شهری شهرداری مشهد

به همت اداره کل آموزش و پرورش خراسان در سال ۱۳۴۶ چاپ و منتشر شد نیز نشان می‌دهد که این پارک باغچه‌های متعدد، استخر شنا (البته این استخر رسماً خرداد ۱۳۵۰ افتتاح شده است)، گلخانه و حاشیه‌های مزین به انواع گل‌ها و خیابان‌های متعدد با نیمکت‌های فراوان داشته و مدتی نیز در ساختمان بخش شرقی آن، جلسات باشگاه اجتماعی آمریکایی‌ها به نام «لاینز مشهد» برگزار می‌شده است. اسفند ۱۳۴۸ نیز ساخت کتابخانه در آن مصوب شد.

این بوستان که پس از انقلاب اسلامی «میرزا کوچک‌خان» نام گرفت و اکنون هم سال‌هاست که در دل شهر قرار دارد، در دهه اول انقلاب حدود ۴٫۵ هکتار مساحت

می‌شود. افزون بر آن، عبارات موزون فارسی و عربی در سجع مهرهای این دوره بیشتر به چشم می‌خورد. مضامین این آیات، بیشتر بر اصول دین، توحید، امامت و معاد تأکید دارد. آیات، احادیث و دعاها و عبارات عربی در دوره افشاریه نسبت به دوره صفویه بسیار کم است و در دوره قاجار به حداقل می‌رسد و در این دوره سجع مهر، به نام شخص، سیادت و نام پدر محدود می‌شود. بنابه ارادتی که صاحب‌منصبان به نام پیامبر خدا^(ص) داشتند، در دوره صفویه حدود هفتصد مهر و در دوره افشاریه حدود پانصد مهر با نام محمد همراه است؛ اما در دوره قاجاریه با حجم انبوهی از نام محمد، در کنار نام اصلی، در مهرها مواجه هستیم.

مهر اشخاص

مطالعه و بررسی اسناد نشان می‌دهد کارکنان عادی و صاحب‌منصبان آستان قدس نیز هرکدام، دو یا چند مهر داشته‌اند که در مواقع خاصی از آن‌ها استفاده می‌کرده‌اند؛ همچنین در مواردی کلمه خادم که در سجع مهر افراد دیده می‌شود، معنی شغل برای صاحب مهر را ندارد، بلکه به‌خاطر ارادت به حضرت رضا^(ع) خود را خادم و خدمتگزار آن حضرت معرفی کرده‌اند.

در تعدادی از این اسناد همچنین مهر غیرشخصی (حقوقی و اداری) نیز مشاهده می‌شود که تعداد آن‌ها اندک است؛ درواقع از دوره ناصرالدین‌شاه بر اثر روابط سیاسی، تجاری، فرهنگی ایران با کشورهای هم‌جوار و اروپایی، به منظور تسریع در روابط، نهادها یا سازمان‌هایی شکل گرفتند که هرکدام، مهر مخصوص به خود را داشتند؛ از این‌رو مهرهای حقوقی یا غیرشخصی نیز متداول شدند. قدیمی‌ترین مهرهای سازمانی مهرهای آستان قدس‌اند که تعداد این مهرها از دوره پهلوی افزایش یافته است.

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

قدیمی‌ترین مهر آستان قدس‌رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه

مهرهای آستان قدس رضوی مربوط به دوره صفویه